„CUNOŞTINTE FOLOSITOARE"

Seria D. „ŞTIINŢĂ APLICATĂ"

22971—933

SERIA C NUMĂRUL 73

CUNOŞTINŢE FOLOSITOARE

„DIN LUMEA LARGĂ"

DIRECŢ. REDACŢIONALĂ PROF. UNIV. I. SIMIONESCU

INVĂŢAŢII NOŞTRI.

VASILE PÂRVAN

DE

I. ANDRIEŞESCU

Profesor la Universitatea din Bucureşti.
Fost director al Muzeului Naţional de Antichităţi

EDITURA „CARTEA ROMÂNEASCĂ" BUCUREŞTI

Preţul L

A apărut:

I. SIMIONESCU

TINERE, CUNOAŞTE-ŢI ŢARA

un îndreptar atractiv, adresat tuturora, scris pe înţeles, asupra României.

Volum de 156 pagini, cu 100 figuri, 8 tabele. Lei 70.

CUPRINS: Cât e de mare România; Vecinii; Infăţişarea pământului; Munţii; Dealuri; Câmpia; „Ţări"; Vremea; Apele; Vieţuitoarele; Locuitorii; Caracterele generale ale Poporului Românesc; Energia românească; Sate - Oraşe; Cetăţi, mănăstiri, biserici; Darurile naturii; Munca pământului; Forţa motrice; Munca industrială; Transport şi comerţ; Trecut şi viitor.

De acelaş autor:

TINERE,

CUNOAŞTE-ŢI ARBORII

Ambele la „CARTEA ROMÂNEASCĂ"

„CUNOSTINŢE FOLOSITOARE"

Nr.

17. **Rătăciri bolşeviste** de Maior I. Mihai.
20. **Răsadniţa şi plantele din răsad** de V. Sadoveanu.
22. **Meşteşugul vopsitului cu burueni** de Art. Gorovei.*
24. **Păstrarea cărnei de porc** de G. Gheorghiu.*
29. **Beţia** de Dr. Emil. Gheorghiu.
33. **Mama şi copilul** de Prof. M. Manicatide.*
36. **Omul şi societatea** de Al. Giuglea.
37. **Bucătăria sătencei** de Maria Gen. Dobrescu.*
38. **Sfecla de zahar** de C. Lacriţeanu.
39. **Ingrăşarea pământului** de I. M. Dobrescu.
40. **Friguri de baltă** de Dr. T. Dumitrescu.
41. **Banul** de A. Giuglea.
42. **Sfaturi practice** de Ing. A. Schorr.
43. **Lămurirea calendarului** de A. Giuglea.
44. **Conjuctivita granuloasă** de Dr. Glăvan.
45. **Burueni de leac** de A. Volanschi.
46. **Sfaturi casnice** de Maica Raluca.
47. **Cultura tomatelor** de I. Isvoran.
48. **Reţete pentru gospodine** de Maica Raluca.

Nr.

49. **Lingoarea** de Dr. I. Dumitrescu.
50. **Blenoragia sau sculamentul** de Dr. N. Ioan.
51. **Practica agricolă** de A. Bejenariu.
52. **Apa de băut** de Dr. I. Bălteanu.
53. **Tifosul exantematic** de Tudor Dumitrescu.
54. **Boalele animalelor** de I. Popu Câmpeanu.
55. **Lucrări din pănuşile de porumb** de Titus G. Minea.
56. **Cartoful** de I. Popu-Câmpeanu.
57. **Cum să trăim** de Dr. F. Grunfeld.
58. **Lucrări din pae şi sorg** de Titus G. Minea.
59. **Insectele vătămătoare pentru arborii noştri roditori** de Gh. Finţescu.*
60. **Vaca cu lapte** de M. Gătan.*
61. **Mierea şi Ceara** de Const. Ionescu. Cristeşti.*
62. **Indrumări agricole** de C. Ionesou Cristeşti.*
63. **Creşterea păsărilor** de Petronius Bejan.*
64. **101 feluri din ouă** de Sanda Marin*
65. **Plante de nutreţ** de Petronius Bejan.*
66. **Lămurirea constituţiei celei noui** de A. Gorovei.*

Seria C. „DIN LUMEA LARGĂ".

Nr.

3. **Munţii Apuseni** de M. David.*
5. **Bucovina** de I. Simionescu.*
6. **Basarabia** de G. Năstase.*
7. **Dobrogea** de C. Brătescu.*
10. **Viaţa în adâncul mării** de C. Motaş.
11—12. **A. Şaguna** de I. Lupaş.*
14. **Românii de peste Nistru** de V. Harea.*
16. **Lituania** de G. Năstase.
19. **Românii din Ungaria** de I. Georgescu.
20. **Jud. Turda Arieş** de I. Mureşeanu.
21. **Ţara Haţegului** de Gavril Todica.
22. **Spiru C. Haret** de I. Simionescu.
23. **Danemarca** de Magda D. Nicolaescu.
24. **N. Milescu în China** de I. Simionescu.
25. **Cetăţile moldoveneşti de pe Nistru** de Apostol D. Culea.
26. **Românii din Bulgaria** de Em. Bucuţa.

Nr.

27. **Valea Jiului din Ardeal** de P. Hossu-Longin.
28. **Ţara Bârsei** de N. Orghidan.
29. **Vechiul ţinut al Sucevei** de V. Ciurea.
30. **Macedo-Românii** de Tache-Papahagi.
31. **Românii din Banatul Jugoslav** de Pr. Bizerea.
32. **Coasta de Azur** de I. Simionescu.*
33. **Elveţia** de Traian G. Zaharia.
34. **Maramureşul** de Gh. Vornicu.
35. **Austria** de I. Simionescu.
36. **Belgia** de Traian G. Zaharia.
37. **Afganistanul** de I. Simionescu.
38. **Anastasia Şaguna** de Dr. I. Lupaş
39. **Blajul** de Alex. Lupeanu-Melin.*
40. **Marea Neagră** de Dr. I. Lepşi.
41. **Pe urmele lui Robinson Crusoe** de I. Simionescu.
42. **Din Norvegia** de I. Conea.*
43. **Din vremea lui Ştefan cel Mare** de Gen. R. Rosetti.*
44. **Japonia** de I. Simionescu.

SERIA C. No. 73

CUNOŞTINŢE FOLOSITOARE
DIN LUMEA LARGĂ

VASILE PÂRVAN

(1882 — 1928)

La zece ani dela moartea sa.

> Parvano a functo periit iam decimus annus;
> Vix mihi persuasum est illum obiisse virum.;
> (Iată al zecelea an, de când ni se stinse maestrul ;
> Par'că nu-mi vine să cred că a plecat dintre noi).
> . . . .
> Accipe, dulce caput, nostri pia pignora amoris
> Pignora quae genio mittimus, ecce, tuo.
>
> (Scumpe maestre, primeşte, prinosul cel sfânt al iubirii noastre, prinos hărăzit duhului tău generos).
>
> ST. BEZDECHI,
> *V. PARVANI in memoriam.*
> 26/VI/1937, Napocae (Cluj).

Câteva versuri în limba strămoşilor latini, desprinse dintr'o elegie de amintire recunoscătoare, a unui strălucit discipol, la zece ani dela moartea magistrului său, se potrivesc, cred, cât se poate de bine, la începutul însemnărilor ce urmează, despre vieaţa şi operile aceluia care s'a dus cu mult înainte de vreme, acolo de unde nimeni nu se mai întoarce, dar de unde totuşi, prin ce a rămas mai bun dela dânsul, el va trăi pururea, drept încă un exemplu, dintre cele mai pătrunzătoare, despre ce înseamnă iubirea de carte şi de ştiinţă, de neam şi de ţară, căreia s'a silit să-i fie cât mai de priinţă şi de cinste, — şi i-a fost, la cea mai grea răspântie a vieţii noastre naţionale, pe toate tărâmurile.

Vasile Pârvan s'a născut la 28 Septemvrie/10 Octomvrie 1882, în cătunul Perchiu, comuna Huru-

ești, din județul Tecuci, unde tatăl său, Andrei Pârvan, era învățător. Chiar dela Vasile Pârvan am auzit, că tatăl său era din Basarabia de Sud, strămutat în Moldova de dincoace de Prut, când cu recunoscătoarea(!) răşluire din nou a județelor Cahul, Bolgrad și Ismail, de către Rușii războiului dela 1877—78. Când era de doi ani, tatăl său a fost mutat dela Perchiu, unde Vasile Pârvan n'a mai fost niciodată. Un fidel al său elev eminent, puțin după moartea profesorului său, a vizitat satul și a fotografiat și casa unde se născuse acela ce avea să fie un istoric și arheolog de așa de mare valoare. Casa acoperită cu stuf, prispa îngustă și fără cerdac, încăperile cu ferestre minuscule și lipite pe jos cu pământ, ca atâtea alte asemenea căsuțe, în toată sărmana regiune înconjurătoare, până departe între Siret și Prut. Atunci ca și astăzi. Dar ceea ce n'a știut Vasile Pârvan niciodată e că în preajma locului nașterii sale, la punctul zis „Măgura", e o străveche așezare arheologică, unde acelaș al său discipol și soția sa au găsit urme concludente și le-au și publicat după cuviință. Vasile Pârvan nu s'a născut deci în timpuri chiar foarte obicinuite, ci patru ani după pierderea din nou a părții de țară unde trăiseră înaintașii săi după tată, iar locul de naștere s'a nimerit să fie chiar o localitate arheologică, cu rămășițe dintre acelea ale unor foarte îndepărtați dar autentici străbuni, cu care, plin de înțelegere și iubire, se va ocupa arheologul, mai ales în opera sa *Getica*.

Despre tatăl său, căruia pe nedrept și fără folos i se caută cusururi și slăbiciuni, legate într'un fel sau altul de orice „mână de pământ" care este omul, eu știu dela colegi mai tineri ai bătrânului, că Andrei Pârvan era un învățător cu deosebite însușiri, știință de carte și însuflețire față de vremea și îndatoririle sale. Ce-i drept, Vasile Pârvan și-a iubit cu mult mai mult mama, ale cărei oase trudite

pentru copiii ei, el a lăsat cu limbă de moarte să fie aduse lângă ale sale, ceea ce s'a și îndeplinit întocmai, de un vechiu și credincios al său prieten. Mai rece cu cel ce i-a pus întâi cartea în mână, Vasile Pârvan l'a ajutat însă totdeauna și de sigur l'a iertat că n'a putut fi el sprijinul și conducătorul familiei, această sarcină apăsând greu pe umerii mamei și revenind astfel prea de timpuriu fiului lor. Unele scrisori de familie, publicate nu de mult, arată cu ce bărbăție și devotament va lua Vasile Pârvan — deși el însuși foarte tânăr — această sarcină, față de surorile sale, ajutându-le și sfătuindu-le ca un frate și ca un părinte.

Liceul l-a urmat la Bârlad, căpătând, cred, mai ales bune cunoștințe în limbile clasice, prin care și mai târziu se deosebeau, la Universitatea din Iași de pildă, absolvenții Liceului clasic din Bârlad. Ferice de școala despre care se poate spune că a dat îndrumări temeinice, într'o direcție sau alta, elevilor ce i-a avut și care își aduc aminte cu recunoștință despre ce au învățat din timp. Nu știu să-mi fi spus vreodată Vasile Pârvan despre vreun profesor al său mai deosebit din vieața de liceu. Cum totuși, în 1919, el va creea la liceul unde învățase un fond și un premiu cu numele scump al mamei sale, de sigur că amintirile lui despre acele timpuri nu erau lipsite de duioșie și de recunoștință.

Suntem în preajma și după anul 1900. Schimbare de veac și o prefacere din ce în ce mai clară în sufletul tinerimii, nu numai în cuprinsul vechiului Regat: înverşunată sârguință la carte, în toate domeniile, ambiție nobilă de a ști cât mai mult și a face odată ceva de ispravă, într'o lume nouă, începuturi vii de nouă conștiință națională, așa de deosebite de romanțioasele visări umanitariste, ale tinerilor de mai înainte, explicabile și simpatice, când erau nevinovate, dar de atâtea ori sectare și prin aceasta sterpe sau deadreptul dăunătoare.

Vasile Pârvan urmează până la 1904 la Facul-

tatea de litere şi filosofie a Universităţii din Bucureşti, luptând cu multe greutăţi, fie ca pedagog, fie ca funcţionar la Biblioteca Academiei Române. In prima calitate la unul dintre liceele particulare din Capitală, Vasile Pârvan a avut chiar de suferit o cumplit de nedreaptă agresiune, din partea unui elev, pe cât de bogat, pe atât de leneş şi de rău crescut. Amară pâne, a atâtor pedagogi-preparatori, în loc să fie o plăcută introducere în delicata carieră didactică! In schimb, ca funcţionar la secţia manuscriptelor dela Academia Română, Vasile Pârvan a avut norocul să cunoască şi să fie cunoscut de Ion Bianu, căruia, fără a-i fi elev, a ajuns să-i inspire o dragoste fiească până la moarte. Eu însumi am văzut în ochii bătrânului neuitat, iubitor de tineret, aspru şi totuşi aşa de bun, fierbinţi lacrămi de părinte, şi când l-a petrecut pe Pârvan până la mormânt şi oricând îl pomenea, după aceea, până la al său propriu sfârşit.

Ca student, de o sârguinţă recunoscut excepţională, Vasile Pârvan a avut ca profesori pe Dimitrie Onciul, pentru Istoria Românilor, care ne-a rămas ca vestit metodist, întemeietorul şcoalei istorice româneşti mai noui. Profesorului Onciul, Vasile Pârvan îi dedică una dintre primele sale lucrări: *„Alexăndrel Vodă şi Bogdan Vodă. Şapte ani din Istoria Moldovei (1449—1455)"*, Minerva 1904, 128 pagini, urmată în anul 1905, de tratarea şi mai amplă, a temei şi mai însemnate: *„Relaţiile lui Ştefan-cel-Mare cu Ungaria"*, publicată întâi în *„Convorbiri literare"*, anul XXXIX, apoi la Socec. Tânărul istoric ştie încă de pe acum să lucreze nu numai cu metodă, ci şi cu o deosebită pătrundere, la care se adaugă o erudiţie susţinută prin îndelungi cercetări şi lecturi potrivite. Încă de pe acum, Vasile Pârvan afirmă că „el nu înţelege *istoria*, fie *ea generală*, fie specială, decât ca un tot organic, care, *mai ales* ca atare, trebue studiat. „Sublinierile sunt ale autorului. Tot timp de trei ani, Vasile Pârvan ascultă cursurile şi urmează în seminariul de Istorie universală al d-lui N. Iorga, unde face o lucrare despre *„Tezaurul de monumente istorice"*, publicat de A. Papiu Ilarian. Această lucrare a desvoltat-o apoi ca o monografie completă asupra „epocei, vieţii, activităţii şi ideilor" istoricului Papiu, figură proeminentă a timpurilor de tranziţie, între acţiunea revoluţionară ardeleană din 1848 şi profesoratul dela Iaşi, ca şi ministeriatul la Justiţie din timpul lui Vodă Cuza. Menită să fie publicată la Academie, din această lucrare au apărut numai fragmente, dar e de notat că aceste fragmente au apărut în revistele *„Convorbiri literare"*, *„Luceafărul"* şi *„Sămănătorul"* din 1903, iar un întreg capitol *„Activitatea politică a lui Alex. Papiu Ilarian"* a apărut în publicaţia colectivă: *„Prinos lui D. A. Sturdza la împlinirea a şaptezeci de ani"*. *„Luceafărul"* apărea pe atunci la Budapesta, *„Sămănătorul"* era sub conducerea d-lui N. Iorga şi chiar prinosul adus în cinstea bătrânului bărbat de stat, istoric şi numismat, Dimitrie Sturdza, unul dintre stâlpii Academiei Române în binefăcătoarea ei activitate, paralelă cu acea a domniei Regelui Carol I cel Inţelept, publicaţia aceasta avea în frunte, ţiind loc de introducere, un studiu cu deosebire remarcabil, despre *„Adunarea şi tipărirea izvoarelor relative la Istoria Românilor — Rolul şi misiunea Academiei Române"* — de N. Iorga. Dimitrie Onciul publica un studiu *„Din Istoria Arhivelor statului"*. Momentul mi se pare o răspântie a istoriografiei noastre, în care Vasile Pârvan este primit şi se integrează ca cel mai tânăr, trăsătură de unire cu timpurile următoare, în care istoriografia va lua un şi mai amplu avânt, iar Academia Română însăşi, va ajuta foarte mult pe tânărul istoric, întors dela studii din străinătate, ca să îmbogăţească cu multe şi noui izvoare, arheologice, istoria ţării noastre.

Deocamdată Vasile Pârvan urmează cu sârguinţă şi la slavistul I. Bogdan, la d. Simion Me-

hedinți, în seminarul căruia face o lucrare — iarăși caracteristic — despre *„Răspândirea elementului unguresc la răsărit și miazăzi de Carpați"*, — deasemenea la Dimitrie Evolceanu și Gr. G. Tocilescu, care, o știu dela un bun coleg al său, l-a inițiat în epigrafie și antichități. Ultimului, se pare că V. Pârvan nu i-a păstrat o amintire prea bună. Totuși și de aici se poate trage o învățătură. Nu e bine niciodată ca tinerii să se amestece și mai ales să se identifice cu neînțelegerile posibile dintre cei mai bătrâni, în loc de a culege, ca albinele, sucul tuturor bunelor învățături, din nesfârșita și eterna grădină a științei și a artelor. Precum tot așa de adevărat este, că nici cei mai bătrâni nu trebue să tulbure cu nimic, din tot așa de nesfârșita lume a patimilor trecătoare, — sufletele tinere.

In orice caz, Grigore Tocilescu, colaboratorul lui Theodor Mommsen și Otto Hirschfeld (la care avea să învețe la Berlin și Vasile Pârvan), nu mai era tânăr prin anii 1900 și următorii. Romantismul expunerii sale, prea accentuat pragmatice, contrasta mult cu sobrietatea riguroasă a lui Onciul (cu șase ani mai tânăr decât Tocilescu), sau cu avântul înaripat, întemeiat pe un fel nou de a concepe istoria, al d-lui N. Iorga, atunci la începutul carierii sale, evocator puternic și scormonitor al tainelor trecutului, prin toate mijloacele erudiției, în stare de a-l înfățișa cu toate resursele unei complexe personalități excepțional înzestrate. Nu e greu de ghicit, de cine va fi fost tânărul Pârvan atras mai mult.

Licențiat în istorie în 1904, față de lucrările sale anterioare, V. Pârvan ar fi putut ajunge un specialist desăvârșit în vastul câmp de lucru și al Istoriei Românilor. Ii era destinată o altă parte din trecut, totuși în strânsă legătură cu istoria scumpă a patriei: Istoria antică. Universitatea din București trimite în toamna anului 1904 pe Vasile Pârvan ca bursier al ei din fondul „Hillel", în Germania, spre

a se specializa în istoria antică. Liniile de activitate ale tinereții i se desemnează și mai precis. Cu o hărnicie rară și o nesecată ambiție nobilă, Vasile Pârvan, ca și la București, învață și scrie deodată, întâi la Jena, cel mai mult la Berlin, unde, dacă nu de mult (1903), se stinsese marele Theodor Mommsen, trăia vie umbra uriașei lui figuri, în jurul căreia, ca împrejurul unui altar, oficieau parecă, marii preoți ai studiilor de antichitate, care de care mai adâncit în cercetările și contemplarea unei lumi aparte, a lor, și tot pe atâta de impersonali față de lumea din afară a vremii lor, deși Germania se apropia de punctul culminant al istoriei sale contemporane. Un izolat, pătimaș aproape exclusiv după studiile sale, a rămas Pârvan toată vieața, fără îndoială și de pe urma exemplelor sale de acum. Mic de statură, cu fruntea înaltă și sprincenele negre stufoase, totdeauna concentrat în sine, îmbrăcat ca un pastor protestant, colegii străini și-l vor aminti mai târziu, cu porecla spusă cu bunătate (dar nu lipsită și de oarecare ironie, față de silințele sale puțin obicinuite): *„der kleine Mommsen"* (Mommsen cel mic). Alți colegi, din țară, vor gratifica și ei mai târziu pe tânărul Vasile Pârvan, sub formă de impresii și amintiri, cu epitete și aprecieri cu totul nefavorabile sau chiar nedrepte, dar cine nu știe, că numai rar printre colegi și contemporani se găsește obiectivitatea și măsura dreaptă a lucrurilor și mai ales a oamenilor?

Anul 1905 este pentru Vasile Pârvan anul de trecere dela Istoria Românilor la Istoria veche. Dacă metoda e aceeași, mijloacele, izvoarele, diferă cu desăvârșire și pentru a lor cunoaștere, el a trebuit să depuie o înverșunată muncă cu care de altfel era deprins. Așa a ajuns Pârvan să se inițieze în înțelegerea și întrebuințarea inscripțiilor, față de care, cu excepția lui Gr. Tocilescu, noi ne găseam în această vreme, în ce privește Istoria veche, cam ca Franța în timpul lui Victor Duruy,

adică aproape fără epigrafie greacă şi romană. Stăruinţa şi ambiţia sa vor fi încununate în curând de cele mai frumoase rezultate. Vasile Pârvan va ajunge să fie recunoscut drept unul dintre cei mai de seamă epigrafişti, alături cu Adolph Wilhelm dela Viena. Elevul său deosebit de meritos, G. G. Mateescu dela Universitatea din Cluj, mort din nenorocire şi el tânăr, doi ani după magistrul său, învăţase epigrafia aproape exclusiv dela acesta şi a scris admirabile lucrări pe bază mai ales epigrafică. De altfel, astăzi, datorită în bună parte şi lui Vasile Pârvan, epigrafia, ca disciplină ajutătoare a Istoriei antice, este foarte bine reprezentată la toate Universităţile noastre.

Cele dintâi lucrări prin care V. Pârvan îşi dovedeşte şi sârguinţa neobicinuită de ucenic, dar şi pătrunderea cuprinzătoare de viitor maestru, destul de precoce, pentru o disciplină reprezentată până la el numai de Gr. G. Tocilescu, sunt două: 1. *Câteva cuvinte cu privire la organizaţia Provinciei Dacia Traiană, cu prilejul unei cărţi noi asupra acestei cestiuni,* 1906 şi 2. *Salsovia,* acelaş an, publicate întâi în *„Convorbiri literare"* XL.

Cartea cu pricina pentru lucrarea dintâi era: *„Organizaţia comunelor şi provinciei Dacia traiană"*, studiu istorico-epigrafic, Constanţa 1905, 232 pagini, de Virgil P. Andronescu, cunoscut şi pe atunci şi mai târziu ca om de bine, iubitor pasionat de trecutul glorios al provinciei sale, dar cu mult mai puţin pregătit ca să-l şi descrie. Deşi începe chiar dela titlu, care i se pare „rău alcătuit", V. Pârvan nu face propriu zis o critică a cărţii destul de întinse a lui Andronescu, ci scrie alături, în câteva zeci de pagini, ce crede *el*, despre această însemnată temă dela începutul istoriei noastre. Iar aceasta o face cu o linişte şi stăpânire depersonalizată, puţin obicinuită la tineri, deşi se vede că e tânăr şi începe, dar începe ca un învăţat încercat, cu brazdă largă şi adâncă, până în miezul chestiunii, cu toate poziţiile ei. Un pasagiu mi se pare chiar deosebit de caracteristic: *„Mai mult decât ar admite şcoala istorică dela Berlin, care face atâta opoziţie lui Lamprecht, în cazul de faţă împrejurările economice au fost şi ele hotărâtoare în politica de graniţe la Rin şi la Dunăre. A spune că Traian a pornit împotriva Dacilor numai pentrucă făceau scandal la uşa imperiului, nu e serios, dacă nu te întrebi întâiu de ce făceau scandal... Dacii râvneau la civilizaţia strălucitoare a lumii romane, iar Romanii la bogăţia ascunsă a barbarilor etc."* V. Pârvan a ascultat pe unde a urmat în Germania şi lecţii de economie politică, ca ştiinţă ajutătoare la înţelegerea istoriei. Factorul economic şi însemnătatea lui în istorie îl duce pe Pârvan la o întinsă cercetare asupra *neguţătorilor* în Imperiul roman, 1908, rămasă nepublicată, dar în strânsă legătură cu care stă tema tezei sale de doctorat, pe care îl va da în 1909: *„Naţionalitatea neguţătorilor în Imperiul roman. O cercetare istorico-epigrafică* (în limba germană), Breslau 1909. Despre această lucrare, un mare specialist francez va spune mai târziu — Jérôme Carcopino, în 1927 — că „împreună cu *Traficanţii italieni* ai lui Hatzfeld, ea rămâne şi astăzi, cel mai bun studiu pe care-l avem despre dezvoltarea comerţului în Antichitatea clasică".

Tot aşa *„Salsovia"*, cu prefaţa din broşura separată, datată Septemvrie 1906, Berlin, unde de sigur a şi fost scrisă, de altfel ca şi cealaltă, dovadă bogăţia deosebită a informaţiei, e departe de a fi numai o lucrare de prim contact şi iniţiere. Fragment dintr'un studiu asupra *„Străjii romane la gurile Dunărei"*, Salsovia este numele unei cetăţui din şirul posturilor întărite dela vărsarea marelui fluviu, între Noviodunum (Isaccea) şi Istros sau Histria, la capătul peninsulei care se întinde între lacul Sinoe şi lacul Duingi. Studiul întreg, conceput mai târziu sub titlul *„Viaţa romană la Dunărea de jos"*, în două părţi: I. Autohtonii şi II. Cultura romană,

nu avea să-l săvârşească Pârvan decât în parte. Aceasta va fi lucrarea din 1923: *„Inceputurile vieții romane la gurile Dunărei"* în Colecția „Țara noastră", — Editura „Cultura Națională", colecție şi editură condusă de dânsul. Colecția era menită să cuprindă scrieri pe înțelesul tuturora despre pământul şi poporul românesc, dar n'a putut avea urmare în domeniul istoriei. Vasile Pârvan a fost aproape silit să se rezumeze într'o scriere de caracter popular, nu numai fiindcă o credea poate mai utilă, dar fiindcă aşa era situația. Iar această situație Pârvan o constatase încă din 1906. *„Odată şi odată va trebui începută desgroparea sistematică a urmelor romane dela vechea graniță a Imperiului, a „limesului danubian", în partea care cade pe pământul românesc, din Dobrogea, — aşa precum a început încă de 10 ani Academia din Viena pentru partea din limes care cade în Austria, precum încă de mai înainte lucrează o comisie specială, pe socoteala statului, în Germania şi precum în timpul din urmă vor să facă şi Ungurii şi Sârbii şi Bulgarii. Când şi la noi se va începe lucrul, atunci va fi nevoie pe lângă sprijinul autorităților şi al publicului şi de o sumă de tineri cari încă de mai înainte să fi fost măcar cât de cât puşi în curent cu studiile la care vor da ajutor. Un studiu complet asupra „străjii romane la gurile Dunărei" numai după desgroparea limesului va fi cu putință".* Tot atâtea adevăruri, câte afirmări, unele adevăruri potrivindu-se şi pentru starea actuală, aidoma. Problema limesului, a liniilor de hotar,romane, preromane şi de după părăsirea Daciei, dela Dunăre şi Olt, din Ardeal şi Banat, dealungul tuturor valurilor ce se găsesc în țara noastră, nu e numai o problemă actuală ci chiar una acută. In județul Covurlui s'a propus, de pildă, de curând, împădurirea bucății de val puternic ce este acolo, dealtfel cu foarte bune intenții, dar ceea ce nu se poate aproba cu nici un chip. Lucrurile trebuiesc întâi studiate şi apoi de hotărât la ce destinații se va găsi mai drept cu cale. Pârvan ştia, dar greu s'a găsit cine să-l asculte şi atunci, numai în parte. In ce priveşte desideratul cu tinerii ce trebuesc pregătiți, ca să ajute cu pricepere, la această mare operă de luminare a trecutului, acest desiderat este începutul şcoalei sale arheologice şi a unei acțiuni care, dincolo de cadrul acestei şcoale, îmbrățişând toate posibilitățile de colaborare, a adus servicii nepreţuite pentru cunoaşterea trecutului nostru, până în ziua de azi.

La Berlin, Vasile Pârvan n'a stat numai strâns legat de studiile sale, pentru care începea să simtă o mare chemare, ceea ce se vede astăzi că era deplin îndreptățit. Departe de țară, pe care o vedea astfel cu mult mai bine, tânăr luminat, la începutul unui nou veac, el nu putea să nu se gândească adesea acasă, în țară, iar acest *acasă* era acum o noțiune cu totul deosebită de aceea a tinerilor din timpurile anterioare. Intr'o conferință, ținută la Societatea academică română din Berlin, la 24 Ianuarie 1906, Vasile Pârvan, departe de a repeta, ca de atâtea ori alții, fapte trecute în legătură cu Unirea „cea mică" dela 1859, pe care le cunoştea dealtfel aşa de bine, el le consideră cunoscute de toți şi se ocupă pe larg şi minuțios cu stările prezente, adânc îngrijat de ele şi de viitor. Nici nu se putea altfel, față de şcoala la care se formase sufleteşte încă fiind la Bârlad şi mai ales la Bucureşti. El se ridică între altele împotriva „străinilor şi înstrăinaților care duc o campanie nedreaptă şi rea contra *„Sămănătorului"*; părerile şi sfaturile lui sunt înțelepte şi, multe se potrivesc chiar pentru astăzi, ca de pildă, munca sinceră ce o recomandă, — „desinteresată şi cinstită a fiecăruia în parte, în ramura sa de activitate" şi altele. Vrednic de deosebită mențiune e că, această conferință a apărut în *„Luceafărul"* dela Budapesta şi separat în editura aceleaşi reviste. Tot în aceeaşi revistă şi în acelaş an, anul jubiliar, se publică de Vasile

Pârvan: „*Istoria Statelor româneşti până la 1526. Inceputurile poporului românesc. Românii din stânga Dunării până la întemeierea Principatelor*". Numele autorului, momentul şi locul apariţiei acestei serii de articole capătă astăzi o semnificare deosebită, în şirul întâmplărilor şi marilor evenimente din primele decenii ale acestui veac. Pârtia bună se făcuse atuncea când profesorul N. Iorga citise a sa „*Istoria lui Mihai Viteazul pentru poporul românesc*", apărută la Minerva 1901, ca musafir, chiar în Seminarul de limba română al Universitâţii budapestene, de faţă fiind şi, pe atunci studentul, în vârstă mai mare cu un an decât Vasile Pârvan: poetul Octavian Goga. Am auzit acest fapt chiar dela d. Iorga şi cred că nu l-am plasat la loc nepotrivit.

Cu o asemenea pregătire, completată în penultimul an de studii în Germania, printr'o călătorie de patru luni în Italia, la Florenţa şi Roma cu împrejurimile, Neapole, Herculaneum, Pompei, Capri, Paestum, vreme în care asistă la săpăturile ce se făceau la Roma, pe Palatin şi în For, precum şi la Pompei, se înţelege sub ce favorabile auspicii lua V. Pârvan, în toamna anului 1909, moştenirea ştiinţifică a de curând decedatului Gr. G. Tocilescu. Spre deosebire însă de acesta, cu gândul pe care l-a urmat consecvent toată vieaţa: de a se dedica exclusiv istoriei vechi a ţării sale şi a locurilor din jur. Trecuse vremea înaintaşului său, când cu o egală încredere, cineva putea să abordeze şi să se aştepte la rezultate pozitive în mai multe domenii: vechi monumente greco-romane, inscripţii religioase slavo-române, antichităţi româneşti, istorie veche şi nouă, folklor şi literatură, manuale didactice etc. Aşa fusese Gr. Tocilescu. Iar autorul acestor rânduri a şi încercat să explice, odată, de ce? „O urmare firească a faptului că, din punct de vedere ştiinţific, noi am fost şi ne găsim încă (era în 1919) într'o fază în care numai câţiva, foarte puţini dintr'o generaţie, muncesc, iar aceia, fatal, sunt aduşi să le îndeplinească pe toate, pare-că, pentru a suplini lipsa de ideal cu care nici o generaţie nu se poate prezenta înaintea viitorului". Aceste rânduri au fost publicate în „*Revista Istorică*" a d-lui Iorga, care cu adâncă înţelegere le-a lăsat să treacă şi nici Pârvan, al cărui colaborator eram din 1915, nu mi-a arătat cea mai mică contrarietate.

In acelaş an 1909, Pârvan scoate cartea sa despre *Marcus Aurelius şi Lucius Aurelius Commodus* (138—161 după Hristos), studiu istoric, cu o amănunţită parte de tălmăcire şi istoric al stoicismului, rod al preocupărilor sale filosofice, din vremea studiilor dela Berlin, preocupări paralele cu acelea de economie politică, ce se reflectează în teza sa de doctorat, precum s'a arătat mai sus.

In legătură cu această interesantă şi frumoasă carte despre Impăratul-filosof, care pe de o parte n'a fost scutită nici chiar de acuzarea de plagiat (noroc că acuzarea venea din partea unui coleg, candidat la aceeaşi catedră, deci situaţia era oarecum... clară!), dar, pe de alta a fost premiată de Academia Română, — s'a afirmat că Pârvan şi-ar fi pierdut credinţa sa creştină, asemenea cu Ernest Renan şi alţii. Afirmarea, făcută dealtfel cu perfectă bună credinţă şi silinţe lăudabile de a explica o personalitate aparte, complexă şi în continuă prefacere, mi se pare greşită, în orice caz mult exagerată. Nu aici e locul, dar se poate dovedi că Pârvan, cel puţin în Marc-Aureliu nu face confesiuni, ci se sileşte să scrie istorie, să reconstituie şi să explice, pe metodă era stăpân, să explice raportul dintre stoicism şi creştinism, lămurind încă odată locul creştinismului în istoria veche şi a lumii. „*Noi suntem urmaşii lui Marcus tot aşa de mult ca ai primilor creştini*". Aşa zice istoricul, iar omul care este istoricul, s'a gândit de sigur: aşa ar trebui să fie, prin reînoire continuă, prin tot alţi oameni, din ce în ce mai buni. „*Călătorul, care cercetează astăzi,*

cu gândul îndreptat spre cele trecute, rămășițele clădirilor de pe Palatin, ori merge la Villa Adriana, poate urmări oarecum chiar pașii oamenilor mari și buni, cari au locuit acolo și de cari va fi vorba mai departe: Hadrian, Antoninus Pius, Marcus Aurelius". Pot afirma, după câte știu, că Pârvan n'a părăsit niciodată credința sa, ci numai că a putut-o înțelege într'un fel al său, cu tot ce a cules și i-a pătruns sufletul, din învățătura și practica posibilă a filosofiei și în deosebi a stoicismului antic. Până la sfârșit, obicinuia să asculte slujba de Duminecă, cu tâlcul și cântările ei adânc răscolitoare, iar preotul, cărturar și artist, îi era unul din cei mai buni prieteni. Și aceasta nu era cumva o întoarcere. Așa va fi fost totdeauna.

In 1910 Vasile Pârvan e numit și director al Muzeului Național de Antichități, în situația deci de a lua încă dela începutul carierii sale și laturea arheologică a catedrei avute mai înainte de acelaș Gr. G. Tocilescu. Dar spre deosebire de Tocilescu, Vasile Pârvan înțelege a-și asocia și a-și forma la muzeu, colaboratori, atrăgând cât mai mulți tineri bine înzestrați și harnici, cari să se consacre acelorași studii. E, precum am văzut, visul său dela 1906, din prefața *Salsoviei*, în care Pârvan punea cu o perfectă claritate, problema limesului danubian în întregimea ei, pe o scară și cu puteri altele decât acelea singure, sau cu ajutoare de circumstanță, fie ele oricât de valoroase, ale lui Tocilescu. Spirit organizator deosebit de precoce, V. Pârvan știa, nu numai ce trebuie făcut, ci și *cum* trebuie să se facă acest mare lucru, care este până în ziua de astăzi: prelungirea spre răsărit până la Marea Neagră și până la Nistru, a cercetărilor de *limes*, de cetăți și valuri de hotar, cercetări care la Dunărea de mijloc au acum o vechime de mai mult de 50 ani. E neînchipuit de puțin ce se face astăzi și tot așa, e neîn-

chipuit de mult ce se pierde, întârziindu-se o asemenea acțiune de incomparabilă însemnătate, pentru cunoașterea trecutului nostru străvechiu. Ca director al Muzeului Național de Antichități, Pârvan trebuia să aibă în grijă privegherea și cercetarea ruinelor antice din tot cuprinsul țării, iar aceasta trebuia să o facă fără personal și fără mijloace. Ne putem închipui în ce situație se găsea cel ce avea această mare răspundere. O va manifesta în curând, după ce însă va fi pornit lucrul greu, care era explorarea arheologică a țării, așa precum și-o propusese și o visa el.

In 1911 Vasile Pârvan publică „*Contribuții epigrafice la Istoria creștinismului daco-roman*", pregătită în parte încă de pe când era la Berlin, lucrare foarte grea, mai ales din pricina caracterului cu totul inegal al izvoarelor. Documentată cu tot ce se putea, lucrarea cuprinde o întinsă cercetare asupra răspândirii creștinismului în dreapta și în stânga Dunării, mai ales din veacul al IV-lea încoace, dar și cu referințe asupra timpurilor anterioare, deci asupra celor dintâi trei veacuri. Cu aceste trei veacuri s'a ocupat recent, douăzeci și ceva de ani după cercetarea lui Vasile Pârvan, un tânăr distins al Universității noastre. d. Anton Velcu, cu tema dată de colegul meu, d. Sc. Lambrino: „*Contribuții la studiul Creștinismului daco-roman Secolul I—IV d. Hristos*". O tratare din nou a întregei probleme, în cadrul „creațiunilor românești", alături de neamul, limba și grupările politice fundamentale dela noi, o face d. Iorga, în capitolul: „*legea românească*" din a sa „*Istorie a Românilor*", Vol. II, 1936.

Tot în 1911 Vasile Pârvan publică în „*Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*": „*Cetatea Tropaeum. Considerațiuni istorice*", separat 1912. Cetatea Tropaeum este cetatea dela poalele formidabilului deal, deasupra căruia se ridica uriaș Monumentul dela Adamclissi — și mai sunt astăzi ruinele — stăpânind cu vederea până departe valea

Urloaei şi toate văile din jur. Cercetările au fost reluate şi duse mai departe, cu multă stăruinţă, de colegul meu, d. Paul Nicorescu dela Universitatea din Iaşi, elev al lui V. Pârvan ca şi d. Lambrino.

In vara aceluiaş an 1911, încep cercetările şi săpăturile dela Ulmetum, cetatea veche dela Pantelimonul-de-sus din Dobrogea, săpături care ţin trei ani şi sunt publicate în *Analele Academiei*, în patru părţi cuprinzătoare, apărute între 1912—1914. Caracteristic, începutul comunicării dela 3 Februarie 1912: *„Din motive metodice şi de ordin material, am fost nevoit să amân deocamdată* sine die *săpăturile pe cari, cu întreruperi destul de îndelungate, le făcea Direcţia Muzeului Naţional de Antichităţi încă de acum douăzeci de ani la Adamclissi, pentru desgroparea cetăţii antice de acolo, numită Tropaeum Traiani". „Mijloacele puse de Minister — prin bugetele anuale — la dispoziţia Muzeului Naţional, în vederea săpăturilor, fiind mai puţin decât modeste, iar personalul necesar pentru supravegherea tehnică a săpăturilor lipsind cu totul, am socotit mai potrivit să încep însumi undeva, unde nu se mai săpase mai înainte de arheologii noştri, în vreun castel mic de graniţă din Oltenia sau Dobrogea, săpături sistematice pe o scară mai restrânsă, conduse direct şi neîntrerupt de mine, cu asistenţa unui număr de tineri, pe cari să-i introduc acum prin campanii speciale în teoria şi practica săpăturilor arheologice"*. Gândul şi visul dela Berlin, din 1906, începea acum să fie realizat, de profesorul dela Facultate şi directorul de Muzeu, membru corespondent al Academiei. Aşa se fac, în toate domeniile, lucrurile cu adevărat bune şi de folos, mai presus de oamenii în parte, oricine ar fi, şi cei ce-o înţeleg, este spre lauda lor, deplin meritată şi durabilă. Mi se pare că nu s'a spus, că *Ulmetum*, dealtfel ca şi *Histria*, despre care va fi vorba imediat, sunt cele dintâi mari publicaţiuni arheologice ce s'au produs la noi, fără a uita, cred, nimic şi pe nimeni. E vorba, fireşte, de săpături executate şi publicate de ai noştri.

In 1914 Vasile Pârvan expune la Academie situaţia ruinelor antice dela noi şi a cercetărilor ştiinţifice asupra lor. In 1903 se alcătuise de către Ministerul de Culte un inventar al tuturor monumentelor istorice din ţară. Pe dealtă parte, încă din 1893 se votase o lege şi un regulament pentru descoperirea monumentelor şi obiectelor antice. Cum zice Pârvan, Ministerul de Culte, de Interne şi Domenii — şi celelalte în chip anex, îşi luau prin aceasta, obligaţia de a priveghea asupra preţioaselor rămăşiţe istorice. O lege specială pentru conservarea monumentelor istorice dispunea, tot în 1893, ca o Comisiune deosebită, a monumentelor istorice să poarte această grijă. Prin prima din cele două legi, supravegherea tuturor săpăturilor fu dată Muzeului Naţional de Antichităţi. Gr. Tocilescu a făcut ce-a putut, cercetări şi săpături în câteva puţine locuri istorice din ţară. Pentru rest, prefecţii, revizorii şcolari etc. au contribuit la aplicarea legii, după legăturile ce le aveau cu directorul Muzeului. Comisiunea Monumentelor s'a mărginit la restaurarea ori conservarea vechilor biserici şi mănăstiri, lăsând monumentele greco-romane cu totul în seama Muzeului de Antichităţi. Dar acesta nu avea mijloace. Ar fi trebuit vreo 30 gardieni a 60 lei lunar. Tocilescu nu a încercat măcar, pe deoparte să formeze personalul priceput, pe dealta să stăruie la buget ca să se dea mijloace. Aşa s'a ajuns la o sumă de distrugeri. Nici Ministerul de interne n'a putut face mare lucru, faţă de incultura şi materialismul feroce al funcţionarilor. In 1913, arată V. Pârvan, privegherea şi cercetarea ruinelor şi săpăturilor au fost trecute dela Muzeu la Comisiunea Monumentelor Istorice, rupându-se o tradiţie de douăzeci de ani. Dar legea din 1913 nu prevede nimic asupra controlului, clasării şi studierii monumentelor istorice. Pârvan inzistă asupra

unui Serviciu de inspecţie şi pază, de cercetare tehnică şi centralizare ştiinţifică şi administrativă, într'un organ bine definit, nu numai un simplu birou informativ. El cere o legiferare clară şi precisă, în direcţia centralizării antichităţilor greco-romane şi mijloace pentru organizarea autonomă a unui Serviciu de priveghere şi cercetări a resturilor antice. Incheie cu un apel pentru Histria, singura parte în care a reuşit. E un fragment din lunga şi trista poveste a unei instituţiuni nefericite, care, după douăzeci şi ceva de ani, se găseşte, în ce priveşte nevoile de mai sus, în aceeaşi stare, ba poate şi mai rău. Pe Vasile Pârvan l-a mângâiat la Academie, d. Iorga, când i-a răspuns la discursul său de recepţie din Mai 1914: „Imi pare rău că detestabile consideraţii personale, aduse pe lângă indiferenţa ce înconjoară la noi marile opere de cultură, te-a împiedecat întru câtva, de a continua. Au fost oameni cărora li s'a părut că se poate face acest lucru de alţii decât d-ta, şi mai ales fără d-ta. Te vor răzbuna, ca membru exclus câtva timp din Comisiunea Monumentelor Istorice, căreia i s'a încredinţat sarcina de a te înlocui printr'o colaborare de bunăvoinţe care nu echivalează mai niciodată cu o individualitate, rezultatele ce se vor obţinea pe aceastălaltă cale. Şi atunci directorul Muzeului va fi restabilit, printr'o lege însufleţită numai de interesul public, în drepturile de cari a ştiut să uzeze într'un chip aşa de folositor". Stările însă au rămas până astăzi, şi aşteaptă de abia deacum înainte, atenţie şi îndreptare. Vieaţa şi munca lui Vasile Pârvan nu sunt numai un prilej de aducere aminte, ci şi de serioase meditări, pentru ceea ce este de făcut. Nu pentru oameni care sunt trecători şi pot să jertfească, să tacă şi să uite, ci pentru instituţii care sunt permanente, ale noastre, ale tuturora şi trebuiesc să fie legitimarea şi mândria noastră.

Fără întrerupere, urmează săpăturile şi mai mari

dela Histria, între 1914—1916, cetate ce va rămâne pururea legată de numele său. Nu numai prin valoarea excepţională a materialului găsit, ci şi fiindcă din nici o localitate antică, săpată până acum la noi, nu s'au scos încă, în perfectă legătură cronologică şi culturală, documente de aşa de mare însemnătate ca cele dela Histria. In ultimul timp, pe vremea cercetărilor conduse de Pârvan, se descoperiseră şi caracteristice resturi preistorice, covârşite de civilizaţiile istorice ale marii cetăţi. Ca să poată duce cu spor mai departe silinţele sale, Vasile Pârvan a adus la Histria, rând pe rând, pe cei mai buni dintre ascultătorii şi elevii săi, deprinzându-i să cunoască şi să se înfrăţească cu pământul, bun păstrător şi părinte al vieţii, să strângă cu atenţie toate rămăşiţele ce le ascunde, să le claseze, să le orânduiască şi să le publice, pentru luminata întregire a tot ceea ce a fost odinioară pe aceste locuri, pe cât omeneşte aceasta e cu putinţă. Tot el a ridicat un modest dar solid adăpost de lucru, din piatra fără trebuinţă, rezultată de pe urma primelor cercetări. Silueta albă a casei dela Histria, în preajma zidurilor surii, patinate de vremuri, ale cetăţii, străluceşte până la mari depărtări, în bătaia soarelui, sau numai sub larga boltă de un albastru puternic a cerului dobrogean, pe linia întinsă a câmpurilor roşii închise, tivite la orizont de linia neagră a Mării. Şi tot el a plănuit construcţia unui mare muzeu local, care însă n'a putut fi realizat decât după moartea sa, în proporţii mai reduse şi acesta e de mult gata, fiind folosit după cum i s'a destinat. Aşa precum Alexandru Odobescu este întemeietorul învăţământului arheologic din România veche, — după Gr. G. Tocilescu, arheolog şi epigrafist de mare merit al aceloraşi timpuri, Vasile Pârvan va rămâne cel dintâi organizator al cercetărilor şi săpăturilor arheologice la noi, iar Histria, cel dintâi şi cel mai mare câmp de lucru în domeniul antichităţii greco-romane din

Dacia noastră. Iată temeiul pentru care, chemat la conducerea Muzeului Naţional de Antichităţi, după moartea lui Vasile Pârvan, ca mai deaproape al său colaborator din ultimii săi doisprezece ani de activitate, am crezut de a mea datorie, să aleg pentru ducerea mai departe a lucrului început de Pârvan la Histria, pe acela dintre elevii săi, cel mai pregătit în studiile de bază ale maestrului său, elev un timp al marelui epigrafist francez, Bernard Haussoullier. Este d. Scarlat Lambrino, iar o fericită întâmplare a făcut, ca d. Lambrino să fi fost ajutat la lucrul său din pustietatea dela Histria, de d-na M. Lambrino, o cunoscătoare reputată a ceramicei antice, pentru care Histria a dat, încă dela începutul cercetărilor, preţioase materiale, publicate în revista *„Dacia"*, cu subtitlul *„Cercetări şi descoperiri arheologice în România"* I—II, 1924—1925, întemeiată de Vasile Pârvan, volumul III—IV, publicat de mine în 1933. Alte bogate materiale ceramice, descoperite la Histria după V. Pârvan, sunt cuprinse în publicaţia recentă a d-nei Lambrino, din colecţia revistei „Istros", condusă de d. Lambrino, 1938.

In ce priveşte publicaţia despre Histria a lui Vasile Pârvan, ea a fost mai puţin norocoasă faţă de celelalte ale sale întreprinderi. Plănuită în şase părţi organice (nu după campanii, ca Ulmetum), ea avea să înceapă cu vieaţa antică din oraşele greceşti dela Marea Neagră, urmând cu situaţia generală a Histriei şi descrierea ruinelor, apoi cu fragmentele arhitectonice, sculpturale şi picturale, inscripţii, teracote şi vase greceşti din secolul al VII şi VI în. de Hristos, ca să încheie cu descoperirile mărunte. Din toate acestea a apărut numai partea cu inscripţiile, *Histria* IV şi VII, în An. Acad. Rom. 1916 şi 1923. De asemenea o a treia serie de inscripţii din 1923—1925, a apărut în *Dacia* II. 1925.

In restul de vreme, nepotrivită pentru lucrările

pe teren şi paralel cu cursurile sale, Vasile Pârvan a publicat în tot acest răstimp, înainte de război, fie dări de seamă în *Jahrbuch*-ul Institutului arheologic german, fie studii, în formă de comunicări la Academie, precum *„Castrul dela Poiana şi drumul roman prin Moldova de jos"*, 1913, sau *„Descoperiri nouă în Scythia minor"* (Dobrogea), 1913 şi în acelaş an: *„Ştiri nouă din Dacia Malvensis"* (Oltenia). La Poiana aveau să se facă — după război — ample cercetări şi săpături de către d-na şi d. Radu Vulpe, cu bogate rezultate, publicate în *Dacia* III şi IV. Lucruri din această aşezare se pot vedea nu numai la Muzeul de Antichităţi din Bucureşti, ci şi la Muzeul orăşenesc din Tecuci, prin purtarea de grijă a edililor şi iubirea pentru acest fel de lucruri a d-lor Dumitriu şi profesor Solomon. Săpături întâmplătoare la Constanţa au dat, tot înainte de război, peste o parte din zidul cetăţii Tomi. Profesorul Pârvan a prezentat aceste descoperiri în: *„Zidul Cetăţii Tomi", Analele Academiei Române* 1915 şi nu puţină stăruinţă şi cheltuială de vreme mi-a trebuit, ca director de muzeu, ajutat fiind de bunul edil al Constanţei — d. avocat Vulpe — să asigur acest colţ, de cea mai autentică vechime, impresionantă pentru orice om cu cât de puţin bun simţ istoric, o consolidare şi rânduială cuviincioasă, care totuşi nu se păstrează curat totdeauna.

Către sfârşitul anului 1915 începe la Muzeul de Antichităţi lucrul celui ce subscrie aceste rânduri de pioasă aducere aminte, dar şi, după datorie, de subliniere a ceea ce s'a făcut sau trebuie să se facă, pentru progresul mai departe a celor începute de înaintaşi. Fapte de ispravă, fără continuitate şi fir de tradiţie, fac şi sălbaticii. Istoricul, preocupat până acum numai de antichităţile greco-romane şi monumentele epigrafice, îmbrăţişează cu încredere şi entuziasm pe cel ce venea să-l ajute. Profesorul V. Pârvan este de acum înainte un convins sprijinitor al preistoriei. In chiar vara anului 1915, asis-

tenţii săi descoperiseră într'o călătorie de recunoaştere pe malul drept al Dunărei, în părţile Silistrei, un şir de localităţi cu resturi suspect preistorice. Aduse la Prefectura Durostorului (prefect era — de bună aducere aminte — d. Cămărăşescu), au fost identificate de mine, şi lucrul a rămas, fiindcă apoi, materialul s'a pierdut. Cu solicitudine şi înţelegere de admirat, V. Pârvan se va strădui continuu, să cucerească după război — şi pentru preistorie — un loc legitim la Universitate. Va fi ajutat nu numai de d. prof. Iorga ci şi de regretatul Dimitrie Onciul. Studenţii profesorului Pârvan vor fi cei mai asidui ascultători şi ai noului curs. Ca să dea un exemplu de neobosită dragoste de ştiinţă, un an întreg Pârvan a asistat oră cu oră la lecţiile de preistorie ale ajutorului său dela Muzeu, docent şi mai târziu conferenţiar la aceeaşi Facultate. E partea preistorică a cursului de *„Antichităţi naţionale"* dela Facultatea de litere şi filosofie din Bucureşti, în cadrul cărui curs Vasile Pârvan a tratat în acelaş an partea de antichităţi greco-romane. După lecţiile generale de arheologie şi preistorie ale lui Odobescu la Bucureşti şi acelea de arheologie integrală — dela preistorie până la arta nouă — ale lui Teohari Antonescu la Iaşi, — V. Pârvan va rămâne şi în această privinţă un precursor.

Sunt multe lucruri despre care nu se poate stărui în parte. Activitatea lui Vasile Pârvan şi înainte şi după război este cu totul excepţională. Pare că ar fi presimţit că în curând se va duce la odihnă. In 1913, V. Pârvan se prezentase ca voluntar şi, ataşat la o divizie, făcuse tot ceea ce i se putea cere cu drept cuvânt: cercetări arheologice, la Dişi-Pudac şi Gheicciler. Pârvan nu făcea altceva decât lucrul de seamă ce l'am făcut mai târziu, în timpul marelui război, toţi arheologii de pe toate fronturile: la Rin, în Mesopotamia, la Salonic şi peste tot. La noi, nu ştiu nimic, decât că, de pildă, la Rădăşeni, în judeţul Baia, lângă Fălticeni, cu

ocaziunea săpăturilor de tranşee, s'a stricat, ireparabil, staţiunea preistorică, recunoscută încă de poetul şi arheologul regional N. Beldiceanu. Mare păcat şi lucru barbar, de ruşine pentru o întreagă naţiune. Sunt şi alte multe exemple, care nu trebuie să se mai repete.

In 1919 s'a făcut mare pomenire, pentru Impăratul Traian: o mie de ani dela aşezarea romană peste străvechea temelie tracică şi dacică a poporului nostru mult încercat. Profesorul Pârvan a ţinut cuvântarea festivă, care începe cu... *sunt Parentalia* — prăznuim amintirea părinţilor noştri — publicată întâi în *„Luceafărul"*, fost la Budapesta, iar acum la Bucureşti. *„Fiecare popor trecut la Românism a apărat apoi noua lui formă de viaţă în felul său deosebit, cu străvechile lui puteri preromane"*. E un imn închinat naturii şi puterilor omului, Daciei, lumii, soarelui, Romei, Statului-zeu, Impăratului, lui Decebal. Mai târziu, un tânăr cugetător, cu multă ştiinţă de carte şi simţ, a tras de aici şi din ce a mai scris Pârvan, aproape un întreg studiu: *„Pârvan şi filosofia statului"*. Nu ştiu dacă Pârvan a prevăzut aşa ceva.

Din materialul dobrogean, Pârvan publică: *„Gerusia din Callatis, Analele Academiei Române* 1920, şi *„Gânduri despre lume şi vieaţă la Greco-Romanii din Pontul-Stâng"*, acelaş loc şi acelaş an. Callatis era odinioară Mangalia de astăzi: gerusia era sfatul bătrânilor de acolo. La Callatis s'au făcut continuu săpături şi după Vasile Pârvan. Intâi profesorul D. M. Teodorescu, apoi, an de an, a săpat d. Sauciuc-Săveanu, cu rezultate foarte de seamă, dar cu mijloace restrânse, mai ales faţă de necesităţile de expropriere, fără de care nu se va putea ajunge niciodată la explorarea completă a vechii cetăţi. *„Gânduri despre lume şi vieaţă"* etc. este o temeinică încercare de a reconstitui vieaţa sufletească a populaţiilor vechi din cetăţile dela Marea Neagră, după câte ştiri ni s'au păstrat şi câte mo-

numente s'au descoperit până acum, cu multe şi preţioase lumini asupra aceleeaşi vieţi din interior, mai simplă, dar tot aşa de vrednică de cunoscut, a strămoşilor noştri Traci. „*Grecii iubeau vieaţa din lumea aceasta şi nu credeau că după moarte e altceva decât un somn vecinic. Tracii despreţuiau vieaţa pământească, aşa de săracă şi aspră, şi credeau într'o alta mai bună, după moarte*". „*Romanii, veniţi în Pontul-stâng din secolul I-iu sunt soldaţi, agricultori ori negustori: oameni simpli, cari nu se deosebesc în gândurile lor despre lume şi vieaţă aproape întru nimic de Greci ori de aborigenii Traci, contemporani*". "*Viaţa e totul*": *cel răposat nu poate fi mai drept preţuit şi mai sincer plâns decât dacă trecătorul ştie cine-a fost el şi ce-a fost în vieaţa de aici. Fiecare piatră de mormânt greco-romană e un imn al vieţii*".

In acelaş an V. Pârvan publică „*Idei şi forme istorice*", patru lecţii de deschidere a cursurilor sale. Cu totul semnificativă mi se pare întâia: „*Datoria vieţii noastre*", ţinută în ziua de 3 Noemvrie 1919, la Cluj, unde Pârvan este unul dintre organizatorii şi profesorii Universităţii româneşti, care avea să dea apoi aşa de multe şi frumoase roade. Cu ce suflet plin de amintiri şi de emoţia clipei de atunci, va fi citit Pârvan lecţia sa, nu mai mult decât treisprezece ani dela cuvântarea sa despre „Unire", ţinută la Berlin şi cinci ani dela discursul său de recepţie la Academie — cu dreptele cuvinte: „Alături cu fiecare din noi, creşte încă de când suntem în leagăn, datoria vieţii noastre". Acum, fireşte, e mai complicat. Vede lucrurile ca pentru o ţară nouă, care n'a fost decât visată şi s'a înfăptuit abia acum, după vis de veacuri. Firul conducător se poate totuşi desluşi şi e: prin naţie, dincolo de ea, între popoarele cele mai de seamă ale lumii, ca să lăsăm, asemenea cu ele, o cât mai mare parte, în cuprinsul bunurilor superioare ale umanităţii. Ultima din aceste lecţii, ţinută la Bucureşti, la deschiderea cursului său despre originea dramei antice, este un dialog în felul dialogurilor filosofului Platon. Titlul e, după numele unuia dintre personagiile între care se ţese pânza temei: Anaxandros. Ca şi în „*Marc-Aureliu*" sau „*Gânduri despre lume şi vieaţă* etc.", Pârvan reconstituie în episoade vieaţa sufletului la cei vechi. Sunt anii dintre 1917—1922, când, după ce-şi pierduse soţia în împrejurări tragice, printre străini, V. Pârvan se reîntoarce la meditările şi visările filosofice, cu care din fericire, se deprinsese din tinereţă, ca să-i fie acum singura salvare, refugiu şi mângâiere. L-am văzut de multe ori, în vara şi toamna anului 1918, la Iaşi, găzduit la prietenul său, d. D. Gusti, unde a avut fericitul prilej să aibă la dispoziţie bogata sa bibliotecă filosofică. Nu voi uita niciodată, cuvintele cu care m'a întâmpinat într'un rând în cămăruţa retrasă ce-şi alesese: „Imi vine, simt că am să înebunesc!". Suferinţele sale proprii şi tragica stare a ţării, răscoliau, în răstimpuri, sufletu-i sbuciumat, până la cele mai intime resorturi, gata să se zdruncine sau chiar să se rupă. De aceea — pentru un timp — misticismul de care se resimt cursurile şi scrisul său întreg. Pârvan a învins însă criza, care pe mulţi alţii i-ar fi răpus; s'a învins pe sine.

Dar şi prin munca sa, tot mai aprigă, Pârvan a învins criza şi a ajuns la un liman liniştit şi în curând la onoruri pe drept meritate. In 1919 V. Pârvan prezintă un proiect de organizare a Universităţii naţionale a Daciei Superioare. Proiectul era adresat „Marelui Sfat naţional al Românilor din Ardeal, Banat şi Ţara ungurească". Publicat întâi în „*Luceafărul*" şi în 1922, de d. Onisifor Ghibu, în a sa „*Universitatea din Cluj şi Institutele ei de educaţie*", proiectul cuprinde propuneri, unele puse în lucrare cu deosebit succes, ca de pildă, extensiunea universitară, care a început în 1924, chiar dacă numele lui Pârvan a fost în parte uitat. Dealtfel, chiar activitatea, astăzi aşa de intensă ce

împânzeşte întreaga ţară, cu cercetările de tot felul şi aplicările lor practice, conduse de d. Gusti şi patronate de însuşi M. S. Regele Carol II, care, după Iluştrii Săi Părinţi, aprecia în chip deosebit pe Vasile Pârvan, — activitatea aceasta porneşte în parte şi dela Vasile Pârvan, cu sugestiile şi părerile sale, formulate repetat, în legătură cu Asociaţia pentru studiul şi reforma socială, publicate în „*Arhiva*" Asociaţiei, încă dela al ei început. Pârvan ia parte cu rară însufleţire, muncă şi devotament, la tot ceea ce crede că e de datoria sa, faţă de noile timpuri ce se deschid. Pătrunzător răsună astăzi, douăzeci de ani după ce au fost rostite, gânduri ca acelea ce se cuprind în Memorialul citit la deschiderea cursurilor sale din Decemvrie 1918: „*Au căzut pentru libertate: Un cântec de jale şi un cântec de biruinţă*" — o parte citită în prezenţa Principelui Moştenitor, Regele nostru de astăzi. „*In locul dreptului celui slab, la apărare, s'a ridicat dreptul celui tare, la robire*". „*De patru ani şi patru luni ţine uriaşul masacru al inocenţilor*". „*Imens rânjet de satisfacţie trebuie să fi strâmbând faţa hâdă a lui Satan, a lui Ahriman, a lui Siva, a tuturor zeilor cari dispreţuiesc, urăsc şi calcă în picioare, strivind cu scârbă, neamul aşa de numeros, aşa de mândru şi aşa de becisnic al oamenilor. Şi totuşi, din haosul primitiv s'a născut armonia, lumina şi pacea. Din cataclismul vremii de acum se naşte o nouă orânduire a lumii*". „*Acei cari au căzut, au fost sămânţa pe care o îngroapă în pământ sămănătorul, ca să dea rod nou: „dela moarte la viaţă*". „*Carte cu litere de foc e războiul, din care mintea neastâmpărată a popoarelor lumii învaţă din veac în veac, ce e jertfa, ce e idealul, ce e patria*". „*In zări arde Walhalla, Walhalla zeilor vechi, Walhalla zeilor răi. Tronurile lor, în Răsărit şi Apus, se prăbuşesc. Limbi uriaşe de foc se preling de jur împrejurul burgului dacoroman. Dogoriri de văpaie pătrund până departe în pământul dacic... Neclătinat, senin, fără ură şi fără răsbunare, priveşti, o Geniu al naţiunii mele, amurgul zeilor ce ţi-au fost duşmani*". Sau din partea doua, a Imnului de biruinţă: „*Cântaţi biruinţa unică a luptătorilor iubirei, asupra asalturilor zadarnice ale luptătorilor urei. Noi am biruit în bucurie şi în seninătate... noi am biruit cum birueşte primăvara gerul iernii, ei au biruit cum birueşte grindina holdele verzi. Noi am biruit cu gândul, ei au biruit cu trupul. Şi biruinţa lor s'a uscat ca iarba de arşiţă. Şi biruinţa noastră a crescut ca arborele vieţii*".

După ce în 1918 Pârvan stăruise din nou asupra nevoii unei mai ample organizări a săpăturilor arheologice din toată ţara şi asupra unei reviste speciale, care nu exista, în 1919 el încearcă să deschidă un nou capitol în opera extrem de grea a salvării monumentelor noastre vechi, cuprinzându-le de astă dată pe toate, începând cu cele preistorice. Prilejul exproprierii era minunat. Nu se poate concepe nici un fel de grijă pentru trecut, fără a avea ocrotire şi la dispoziţia cercetărilor, cât mai multe din vechile aşezări unde a înflorit odinioară o vieaţă care este originea şi temelia celei de astăzi. Mi-aduc aminte că Pârvan a cheltuit multă cerneală, muncă şi timp. Rezultatele sforţărilor sale au fost din nenorocire puţin însemnate. In anul următor, o parte din inscripţiile depuse claie peste grămadă în curtea din dos a Muzeului, adăpostit şi tolerat el însuşi la Universitate, au fost duse la Biserica Stavropoleos. Ce să mai zicem de metopele şi alte piese însemnate ale Monumentului dela Adamclissi, de o valoare artistică şi documentară unică, depuse în faţa Muzeului Militar din Parcul Carol, lăsate în voia ploilor şi a zăpezii?! Muzeul condus de V. Pârvan nu avea, cum nu are nici până în ziua de astăzi, un local propriu. Pârvan a suferit greu, sub această stare. După el, Muzeul a fost ce e drept mutat, dar şi împărţit, în două case particulare. Ca unul care — şi pe munca şi sub ochii mei timp de 20 de ani —

s'a ajuns la această împărţire, las viitorului să hotărască, dacă bine s'a făcut. Cine şi când va trage învăţătura cuvenită?

Neputând face ceva mai de seamă în această privinţă, aşa se explică că V. Pârvan s'a refugiat în lucrările sale dela Histria, ca şi în organizarea săpăturilor arheologice din ţară.

La Muzeul Naţional de Antichităţi se concentrează întreaga activitate arheologică din ţară. In *„Probleme de archeologie în România"*, studiu publicat întâi în revista *„Transilvania"* 1921, Vasile Pârvan face o largă expunere a tuturor problemelor arheologice din noua ţară întregită, acum cât vechea Dacie, vast teritoriu, în cuprinsul căruia fiecare regiune se înfăţişează cu anumite probleme ale ei, aşa precum ea însăşi, întreagă, reprezintă o unitate distinctă, şi sub acest raport, în cadrul Europei sudestice. Pentru fiecare regiune Pârvan schiţează aproape şi planul de lucru, care să lumineze întreg trecutul, din timpurile paleolitice şi până la epoca de început a Statelor româneşti. Totul e prevăzut: organizare, cercetare şi exploatare, sinteză şi popularizare. Cercetări şi săpături, pe o scară mai mare decât oricând, încep în toate părţile ţării, în Dobrogea, în valea Dunărei, în Ardeal, în Banat, în Nordul Basarabiei. Locurile se schimbă în fiecare an, fireşte, afară de şantierele mai mari, pentru a contribui cu cât mai mult la harta arheologică a ţării, lucru despre care, Pârvan luase înţelegere şi cu Uniunea internaţională a Academiilor dela Bruxelles, din care ajunsese să facă parte şi care până astăzi îi păstrează o vie amintire; aşa mi s'a scris acum doi-trei ani, cerându-mi-se volumul de continuare a revistei *„Dacia"*, întemeiată de dânsul, rodul a şase ani de muncă încordată, în cea mai aspră accepţie a cuvântului. Ca parte de lucru personal, paralel cu săpăturile dela Histria şi cu revista de mai sus, V. Pârvan publică până în

1927, formidabila sa lucrare de sinteză: *„Getica. O încercare de protoistorie a Daciei"*, lucrare prin care Pârvan se aşează în rândul celor mai mari cercetători ai Europei sudestice în antichitate. Nu pot înşira aici lucrările sale preliminare, pe care se sprijină. O parte din ele au fost folosite în lucrarea sa din 1923: *„Inceputurile vieţii romane la gurile Dunării"*, din colecţia întemeiată şi condusă de dânsul la „Cultura Naţională" — sub titlul „Ţara noastră", admirabilă colecţie care ar trebui reluată şi dusă mai departe, întocmai aşa cum a fost concepută şi începută de Pârvan, pentru toate epocile istoriei noastre. Despre *„Inceputurile vieţii romane la gurile Dunării"* un specialist în lucrurile romane de valoare şi reputaţia d-lui Jérôme Carcopino a spus că această lucrare „înfăţişează despre România antică un tablou tot atât de luminos ca şi cele în care Camille Jullian în Franţa, a fixat trăsăturile Galiei, Boissier şi în urmă Gsell, pe cele ale Africei romane". „Pârvan în această a sa lucrare, desemnează cadre, trezeşte curiozităţi, deşteaptă vocaţii".

„Getica" — precum am spus-o eu şi altă dată — opera se adaugă în şirul cercetărilor de mare amploare, făcute de învăţaţii străini, asupra diferitelor regiuni ale Europei sudestice, din cuprinsul căreia facem parte şi noi şi e bine că suntem reprezentaţi: englezul Minns, germanul Max Ebert şi rusul M. Rostovtzeff, profesor în America. Intemeiată pe o îndelungată şi minuţioasă revizuire a ştirilor antice, adunate încă din tinereţa sa de studii, şi menite să fie cuprinse în acea „Strajă romană la Dunărea de jos" ce anunţase şi visa să dea istoriografiei româneşti; bazată de asemenea pe analiza datelor lingvistice, a numelor de locuri şi a numelor de persoane ce s'au păstrat, marea lucrare a lui Vasile Pârvan are în plus meritul de a îmbrăţişa şi întregul material arheologic dela începutul istoriei (protoistoric) al regiunilor dela Dunărea de jos, inclusiv

cel ungurescu. E o comoară de fapte, foarte multe cu totul noi sau privite altfel decât mai înainte; comoară de consideraţiuni întemeiate pe aceste fapte, ca şi de largi priviri sintetice, desprinse din stăpânirea suverană a unui material pe cât de întins şi bogat, pe atâta de variat şi inegal.

Rodnică a fost în acelaş timp şi activitatea lui V. Pârvan ca Membru şi Secretar general al Academiei Române, cu tot ceea ce îi impuneau aceste grele îndatoriri; de asemenea activitatea sa ca director al Şcoalei Române din Roma. In această din urmă calitate, a scos cele dintăi volume ale publicaţiilor Şcoalei: *„Ephemeris daco-romana"* 1923—1925 şi *„Diplomatarium italicum"* 1925, pline de contribuţiuni care de care mai valoroase, ale membrilor Şcoalei, foşti ai săi elevi şi, de la un timp, unii şi ascultători ai cursurilor şi practicanţi la săpăturile celui ce scrie aceste rânduri. La Roma, V. Pârvan a reuşit să cucerească toate cercurile ştiinţifice de specialitate, impunând atenţiune şi stimă pentru tânăra dar temeinica ştiinţă românească. In ţară şi la Roma a reuşit să intereseze de asemenea cercuri preţioase, pentru ridicarea unui local propriu al Şcoalei, astăzi în fiinţă, dovadă splendidă de vrednicie românească, de înţelegere şi continuitate, fără de care nu se poate face nimic de seamă. Publicaţiile Şcoalei continuă, tot aşa de bogate şi valoroase.

Incercat şi cuprins în mai multe răstimpuri de boală, Vasile Pârvan era totuşi întotdeauna de aceeaşi energie şi hărnicie. Puterile răbdării sale erau cu totul neobicinuite, luciditatea minţii sale până la urmă desăvârşită, grija de activitatea alor săi, aceeaşi.

Pe măsură ce trec anii, cei ce-au murit, mai mari între ai generaţiei lor, se ridică şi-şi iau locul, cel adevărat pe veci, în şirul îndrumătorilor naţiei, fiecare după ştiinţa ce a putut strânge şi împrăştia, după mintea şi sufletul cu care, prin ce-a lucrat, prin ce-a suferit şi a visat, poate stârni şi îndemna la lucru mai departe, pe cei mai buni, din tot alte generaţii.

Vasile Pârvan a fost un bun şi mare profesor, care a făcut şcoală şi, dacă nu murea tânăr, cred că pot afirma, că în alţi zece-douăzeci de ani mai departe, am fi ajuns să avem, la noi aici, în centrul Europei sudestice, cea mai bună şcoală de istorie veche şi arheologie, centrul unei întregi mişcări de reală şi solidă valorificare a trecutului nostru, preistoric şi clasic, al tuturor acestor regiuni. Soarta nu a vrut. Acelaş Vasile Pârvan ştia şi mai ales a avut rara hărnicie de a traduce în faptă, că cel mai învăţat şi mai bun dintre profesori este acela care el însuşi învaţă continuu, unele lucruri chiar cu totul din nou, cu fiecare generaţie de elevi, cu fiecare camarad şi colaborator în parte, îndemnând pe alţii şi îndemnându-se pe sine, pentru întreţinerea pururea vie a acelei lumini neasemănate, care este ştiinţa în mijlocul întunericului. Pentru toţi cei ce se grămădesc în juru-i an de an, ca să se împărtăşească din binefacerile ei şi apoi să plece aiurea, ca să o comunice altora, cum se aprind una dela alta, luminiţele dela altar, în noaptea Invierii.
